

การซ่อมปราสาทหินพิมาย

ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้า สุภัทรวดีศ ดิศกุล

หลายท่านคงจะทราบแล้วว่า ในขณะนี้ปัจจุบันกรมศิลปากรกำลังซ่อมปราสาทหินพิมายด้วยวิธีอะนัสโตโลซิส (Anastolosis) วิธีนี้เป็นวิธีที่นักปราชญ์ชาวฮอลันดาได้ดำริทำขึ้นก่อนในเกาะชวา สำหรับซ่อมโบราณสถานทีสร้างด้วยศิลา ต่อมานักปราชญ์ชาว ฝรั่งเศส จึงได้นำไปซ่อมโบราณสถานในประเทศกัมพูชาบ้าง บางแห่งก็ได้ผลดีเป็นอย่างยิ่ง เช่นปราสาทบันทายไศรยเป็นต้น ขณะนี้กรมศิลปากรกำลังใช้วิธีนี้ซ่อมปราสาทหินพิมายด้วยคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญชาวฝรั่งเศส ที่รัฐบาลฝรั่งเศส ส่ง มา ช่วย ผ่าน องค์ การ สปอ. วิธีซ่อมนี้จำเป็นต้องขุดหาเศษศิลาเดิมทีหล่นลง มา จม ฝัง อยู่ใน พนดิน แลบนั้นเสียก่อน แล้วจึงรื้อตัวโบราณสถานศิลาที่มีอยู่เดิมลงมาทีละก้อน เขียนหมายเลขไว้ที่ศิลาด้วยว่าก้อนใดอยู่ที่ใด บางครั้งก็จำเป็นต้องปรับปรุงฐานโบราณสถานเสียใหม่ แล้วจึงก่อปราสาทขึ้นไปดังเดิมใช้หินเก่าที่ตกหล่นลงมาแซมไว้ ขังที่เดิมต่อ

เมื่อหาหินเก่าไม่ได้ แล้ว จึงจะใช้ หินใหม่วิธีเรียงนี้คล้ายกับการเล่นรูปต่อ เพราะต้องพยายามเรียงให้ เข้าลวดลาย ที่มีสลักไว้บนหินนั้น บางครั้งก็จำเป็นต้องทำโครงเหล็กและปูนซิเมนต์ไว้ภายใน แล้วเอาศิลาเดิมประกบไว้ข้างนอก ไม่ให้แลเห็นโครงเหล็กและปูนซิเมนต์เหล่านั้น

สำหรับที่ปราสาทหินพิมาย ของเดิมใช้ศิลาทรายสีเหลืองและสีชมพู แต่ศิลาทรายสีชมพูนี้คุณภาพเลวมาก ในปัจจุบันหักพังไปเกือบหมดแล้ว เหตุนี้อาคารที่สร้างด้วยศิลาทรายดังกล่าว เช่น หอปราหมณ์ ระเบียงกวด บรรณาลัย ประตูซุ้มท่งสี่ทิศ รวมทั้งปราสาทหินแดง (ซึ่งพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ มาทรงสร้างขึ้นในภายหลัง) จึงหักพังไปเสียมากไม่อาจซ่อมได้ คงทำการซ่อมได้ เฉพาะ ปราสาท องค์ กลางที่สร้างด้วยศิลา ทราย สีเหลือง ที่ ทนทาน มากกว่าเท่านั้น

ข้าพเจ้ามีโอกาสดูเดินทางไปยังปราสาทหินพิมาย เมื่อวันที่ ๘ พฤษภาคม พ.ศ.

๒๕๑๐ นี้ จึงขอถือโอกาสเล่าเรื่องราวที่ได้
ไปเห็นมาสู่กันฟัง ดังต่อไปนี้

ได้กล่าวมาแล้วว่า ในการซ่อมโบราณ
สถานด้วยวิธีอะนัสติโลซิสนี้ จำต้องขุดค้น
หาเศษศิลาเก่าที่ หัก จม ผัง ดินไว้ เสีย ก่อน
ปรากฏว่าในปัจจุบันเจ้าหน้าที่ใน หน่วยศิลปะ
ภาครที่ ๖ อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา
ได้ขุดค้นพบเศษหินต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก
ในจำนวนเหล่านี้ที่น่าสนใจที่สุด ก็คือทับ
หลังศิลาซึ่งค้นพบเป็นจำนวนหลายชั้น ทับ
หลังเหล่านี้ก็คือ ศิลาสลักแห่งสี่เหลี่ยมซึ่ง
เดิมเคยตั้งอยู่เหนือกรอบประตูนั่นเอง

(ปราสาทหินพิมายสร้างขึ้น เนื่องใน
พระพุทธศาสนาลัทธิมหายาน และอาจสร้าง
ขึ้นก่อน พ.ศ. ๑๖๕๐ เล็กน้อย ในระยะนี้
เป็นระยะที่ช่างขอมไม่ได้ สร้าง พระพุทธรูป
มาเป็นเวลานาน เพราะส่วนใหญ่ได้นับ
ถือศาสนาพราหมณ์ ติดต่อกันลงมาเสียร่วม
๕๐๐ ปี ตอนนี้เป็นตอนที่ชนชาติขอมได้
เริ่มหันกลับมานับถือพุทธศาสนาใหม่ และ
ปราสาท หิน พิมาย ก็คง เป็น ปราสาท สำคัญ
แห่งแรกที่สร้างขึ้นใน พุทธศาสนาใน ระยะนี้
เหตุนี้ทับหลังที่ค้น พบจึง แสดง ลักษณะที่
น่าสนใจเกี่ยวกับวิวัฒนาการ ของ พระพุทธร-
รูป) ดังจะบรรยายต่อไป

ทับหลังชั้นที่ ๑ อยู่บนลานชั้นนอก

ทางทิศตะวันออก (รูปที่ ๑) แสดงภาพพระ
พุทธรูปหลายองค์ ทรงเครื่อง ประทับยืน อยู่
ภายในซุ้ม เรียงต่อกันไป พระพุทธรูป
เหล่านี้แสดงปางวิตรรกะ (แสดงธรรม)
เหมือนกันทั้งสองพระหัตถ์ อันแสดงให้เห็น
เห็นว่าได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะทวารวดีทาง
ภาคกลางของประเทศไทย แต่ผ้าทรงคือ
สงบนั้นแสดงให้เห็นว่าดัดแปลงมาจากผ้านุ่ง
สตรี ของ ประติมา กรรม ขอม แบบ บำปวน
(ราว พ.ศ. ๑๖๐๐—๑๖๕๐) ก็เป็นผ้าจีบ
เป็นริ้ว มีชายจีบหน้าปลายเป็นรูป “หาง
ปลา” ห้อยอยู่ข้างหน้า นอกจากนี้ยัง
คาดรัดประคดเป็นผ้าแบน มีชายผูกเป็น
ห่วงอยู่ตรงกลาง และมีอุบะเล็ก ๆ ห้อย
ประดับ อันแสดงถึงศิลปะขอมแบบบำปวน
อีก จากข้อพระหัตถ์ทั้งสองมีชายจีวรอัน
จีบเป็นริ้วทางด้านใน ตกลงมาทั้งสองข้าง
พระพุทธรูปแบบนี้ คง เป็น แบบเก่าที่สุดใน
ปราสาทหินพิมาย และอาจสลักขึ้นก่อน
พ.ศ. ๑๖๕๐ เล็กน้อย

ทับหลังศิลาชั้นที่ ๒ ซึ่งอยู่ในลาน

ชั้นนอกทางทิศตะวันออกเช่นเดียวกัน (รูป
ที่ ๒) แต่คงจะสลักขึ้นหลังทับหลังชั้นที่ ๑
เล็กน้อย ตรงกลางสลักเป็นพระพุทธรูป

ทรงเครื่องยืนปางเสด็จลง จาก ดาวดึงส์เช่น
 เกี่ยวกัน แต่คงสลักชั้นภายหลังเล็กน้อย
 ทั้งนี้เพราะเหตุว่ารูปพระคณนั้น ทำเป็นลวด
 ลายเครื่องประดับ คล้ายกับว่าทำด้วยเพชร
 พลอย ชายจีบหน้าของสบงก็โค้งขึ้นเล็ก
 น้อย แทนที่จะตกลงมาตรงๆ สองด้านของ
 ทับหลังแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือด้านบน
 เป็นพระพุทธรูปประทับนั่งปางสมาธิ ด้าน
 ล่างเป็นภาพนางอัปสรกำลังพ้อนรำ มีแนว
 ลายเม็ดประจำคั่น พระพุทธรูปปางสมาธิ
 ทรงกุดทอล (ตุ้มหู) และครองจีวรแบบแปลก
 คือที่พระศอกมีขอบนูนคล้าย กับ ว่าครองจีวร
 ห่มคลุม แต่ใต้พระกัจฉะ (รักแร้) คู่วาง
 เปล่า คล้ายกับไม่ได้ครองจีวรเช่นนั้น บน
 พระอังสาซ้ายมีผ้าห่ม ซึ่งอาจเป็นสังฆาฏิ
 พาดเฉียงลงมายังบนพระองค์ด้านขวาและ
 เลยสอดหายเข้าไปภายใต้สบง เนื้อพระ
 อังสาซ้ายนั้นเองมีชายผ้าเล็ก ๆ ห้อยลงมา
 จากทางด้านหลัง ซึ่งอาจเป็นชายสังฆาฏิ
 ลักษณะเช่นนี้อาจเห็นได้ ชัด ที่ สุดจากพระ
 พุทธรูปองค์สุดท้ายทางด้านขวามือของทับหลัง
 ทับหลังชั้นที่ ๓ อยู่ในลานชั้นนอก
 ทางทิศตะวันออกเช่นเดียวกัน (รูปที่ ๓)
 ด้านบนสลักเป็น พระพุทธรูปประทับนั่งปาง
 สมาธิเรียงเป็นแถวอยู่ภายในซุ้ม องค์กลาง

ใหญ่กว่าองค์ทางด้านข้างเล็กน้อย ใต้องค์
 กลางนี้มีสิงห์กำลังแบกอยู่ สองข้างของ
 สิงห์ตัวกลางมีสิงห์อีกข้างละตัว หันหน้า
 ไปทางด้านข้าง สิงห์ ๒ ตัวนี้ทำทำคล้าย
 กับว่ากำลังคาย ท่อน พวง มาลัย ออกมาด้วย
 ใต้พวงมาลัยมีลายใบไม้ม้วน เป็นลายก้านชด
 ซ้อนกันอยู่ ๒ แถว แต่ละแถวต่างก็หมุน
 ม้วนไปทางเดียวกัน ทับหลังชั้นนี้อาจสลัก
 ขึ้นระหว่าง พ.ศ. ๑๖๕๐—๑๖๗๕ พระพุทธร
 รูปเองก็ครองจีวรแบบแปลกอีก คือครอง
 จีวรห่มเฉียง มีชายจีวรรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า
 พาดอยู่บนพระอังสาซ้าย ในขณะที่เดียวกันมี
 ขอบจีวรคล้ายกับเป็นแขนเสื้อสั้น ปรากฏ
 อยู่บนพระพาหาซ้ายด้วย ณ ที่นี้จะเห็นว่า
 พระพุทธรูปประทับนั่งปางสมาธิกำลังเป็นที่
 นิยมมาก ณ ปราสาทหินพิมาย เมื่อกล่าว
 เช่นนี้แล้ว ก็จำต้องกล่าวถึงทับหลังอีกชั้น
 หนึ่ง ซึ่งปัจจุบันยังคงตั้งอยู่ ณ ประตูซุ้มทิศ
 ใต้ด้านตะวันตก เป็นชบวนแห่พระพุทธรูป
 ประทับนั่งปางสมาธิ (ซึ่งอาจเป็นพระพุทธร
 รูปนาคปรก) พระพุทธรูปนั้นประดิษฐาน
 อยู่เหนือกานหาม ด้านหน้ามีนักดนตรีเดิน
 นำชบวน ต่อจากนั้นจึงถึงบรรดาบุคล
 เชิญเครื่องสูง ท้ายชบวนมีช่างผูกเครื่อง
 สัปคับกำลังเดินตามอยู่ (รูปที่ ๔)

ทับหลังชั้นที่ ๔ เป็นชั้นที่น่าสนใจมาก (รูปที่ ๕) เดิมอาจอยู่ในประตูซุ้มค้ำนทศตะวันออก ยังสลักไม่สำเร็จ ตรงกลางสลักเป็นพระพุทธรูปนาคปรกปางสมาธิ แต่สำเร็จเพียงครึ่งองค์ ประทับอยู่บนบัลลังก์ ใต้บัลลังก์นั้นมีหงส์ กำลังแบกอยู่ อีกต่อหนึ่งค้ำนขาของพระพุทธรูปนาคปรก สลักเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่อง แต่ทรงเฉพาะรัศมีเกล้าและกุดชอกอีก ๔ องค์ ที่หน้าแปลกคือ ๓ องค์ทรงแสดงปางสมาธิ แต่องค์ที่ ๒ (จากค้ำนขาของพระพุทธรูปนาคปรก) กลับทรงแสดงปางมารวิชัย ข้อนี้แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างดี เพราะก่อนหน้านั้นช่างขอมนิยมสลักแต่พระพุทธรูปปางสมาธิเท่านั้น บัดนี้แสดงให้เห็นว่าเริ่มมีพระพุทธรูปปางมารวิชัยเข้ามาปะปนด้วย ขวาคู่ของทับหลังแถวบนสลักเป็นภาพบุคคลกำลังนั่งประนมมืออยู่ แถวล่างสลักเป็นภาพเทวดาหรือกษัตริย์กำลังเคารพบูชาพระพุทธรูปนาคปรกองค์กลาง องค์หนึ่งบรรทมเหยียดยาวลงไปกับพื้นแสดงท่าอัมภางคประณต คือเคารพด้วยองค์ ๘ ได้แก่มือ ๒ หน้าอก ๑ หน้าผาก ๑ ตา ๒ กอ ๑ กลางหลัง ๑ รวมเป็น ๘ ในมือหนึ่งยังถือหม้อน้ำไว้ด้วย หลังเทวดาหรือเจ้าชายที่กำลัง

บรรทมเหยียดยาวนี้ มีเทวดาหรือเจ้าชายอีก ๒ องค์กำลังทรงถือของถวายและแสดงความเคารพแก่พระพุทธรูปนาคปรกอยู่ แล้วจึงถึงเทพธิดา หรือนางกษัตริย์อีก ๒ องค์ เทวดาหรือเจ้าชายอีก ๑ องค์ และบริวารชาย ๑ คน นำเสียดายที่ว่าทางซีกซ้ายของทับหลังนั้นยังสลักไม่สำเร็จ คงเป็นแต่เพียงโคลนเท่านั้น แต่ก็ยังพอสังเกตได้ว่า ทางค้ำนขาของพระพุทธรูปนาคปรก มีโคลนพระพุทธรูปประทับนั่งปางสมาธิอีก ๔ องค์ (องค์สุดท้ายยังไม่สู้แน่แนก) ค้ำนขาล่างเป็นโคลนบุคคลกำลังเคารพบูชาพระพุทธรูปนาคปรกองค์กลาง เช่นเดียวกัน อีก ๔ คน กำหนดอายุของทับหลังชั้นนี้อาจสังเกตได้จากผ้าถุงของบุรุษ และสตรีที่ สลักสำเร็จแล้ว คือถุงผ้าเว้าลงมากที่หน้าท้อง บุรุษมีขอบผ้าถุง จีบ เป็น ริว ซักชาย ออก มาคลุมตะโพกทางค้ำนขา สตรีก็ถุงผ้าจีบเป็นริว และมีชายผ้ายาว ผ่านข้อ มือ ซ้าย ลง มาด้วย ลักษณะเครื่อง แต่งกาย ดังกล่าวอยู่ในปลายศิลปะขอมแบบบาปวนคือราว พ.ศ. ๑๖๕๐ เหตุนี้ทับหลัง ชั้นนี้ ก็ คง สลัก ขึ้น ระหว่าง พ.ศ. ๑๖๕๐—๑๖๗๕ อีกเช่นเดียวกัน เมื่อเป็นดังนี้เรา จึง อาจ สันนิษฐาน ได้ ัก ระ มัง ว่า พระพุทธรูปองค์ สำคัญ ที่สุด ใน ปราสาทหิน

พิมพ์องค์กลางนั้น เดิมคงเป็นพระพุทธรูป
นาคปรกปางสมาธิ แต่คงมิใช่พระพุทธรูป
นาคปรกศิลาที่มาจากปราสาทหินพิมาย และ
ปัจจุบันรักษาอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
พระนคร เป็นแน่ เพราะองค์นั้นอยู่ใน
ศิลปะขอมแบบบายน ที่พระเจ้าชัยวรมันที่๗
มหाराชองค์สุดท้ายแห่งประเทศกัมพูชา
โปรดให้สร้างขึ้นระหว่าง พ.ศ. ๑๗๒๕—
๑๗๕๐

เมื่อกล่าวถึงพระพุทธรูป ปางมารวิชัย
ของขอม ที่ว่าเริ่มมีขึ้นในระยะนี้ก็ควรจะ
กล่าวถึงทับหลัง บนมุข ก้านใต้ของ ปราสาท
องค์กลาง แสดงภาพปางมารวิชัยด้วย
ปัจจุบันช่างที่ซ่อมปราสาทหินพิมายได้ทำรูป
จำลองไปติดตั้งไว้แทนที่ แต่ทับหลังของ
เดิมยังคงตั้งอยู่ในลานชั้นใน ทางด้านทิศตะ
วันออก อาจจัดทับหลังชั้นนี้เป็นภาพมาร
วิชัยภาพแรก ที่สุดของศิลปะขอมได้อย่างแท้
จริง สลักเป็น ๒ แถว แถวบนมีพระพุท
ธรูปประทับนั่งปางมารวิชัยอยู่ตรงกลางใต้ต้น
โพธิ์ สองข้างมีบุคคลกำลังเคารพบูชาแวดล้อม
แถวล่างสลักเป็นภาพมารกำลังผจญ
พระพุทธรองค์อยู่ (รูปที่ ๖)

ยังมีทับหลังอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งยังสลัก
ไม่สำเร็จ และปัจจุบันอยู่ในลานชั้นนอก

ทางก้านใต้ (รูปที่ ๗) สลักเป็นพระพุทธรูป
ทรงเครื่องประทับยืนเรียงกัน ๗ องค์ อิทธิ
พลของศิลปะทวารวดีจากภาคกลาง ของประ
เทศไทยเห็นได้ชัดใน การครอง จีวรและท่า
ของพระหัตถ์ จีวรห่มคลุม มีขอบจีวรก้าน
หน้าตกจากข้อพระหัตถ์ วกเป็นวงโค้งอยู่
ก้านหน้าพระองค์เบื้องล่าง ส่วนขอบจีวร
ก้านหลัง นั้น ตกลงมาจาก ข้อ พระหัตถ์เช่น
เดียวกัน วกเป็นรูปสี่เหลี่ยมอยู่เบื้องหลัง
พระองค์ ผ้าจีวรบางมองเห็นส่นงและรั้ว
ประคดข้างในได้ รั้วประคดทำเป็นขอบ
หนาอยู่ตรงกลาง มีขอบเล็กประกอบอยู่ทั้ง
ก้านบนและก้านล่าง มีฉัตรคั่นอยู่ระหว่าง
พระพุทธรูปเหล่านี้แต่ละองค์ น่าเสียดาย
ที่ว่าทับหลังชั้นนี้ยังสลักไม่สำเร็จ จึงไม่อาจ
กำหนดอายุได้อย่างแน่นอน

ได้กล่าวมาถึงทับหลังที่แสดงถึงภาพ
พระพุทธรูปพอสสมควรแล้ว บัดนี้จะกล่าว
ถึงการซ่อมปราสาทองค์กลางต่อไป ใน
ปัจจุบันช่างผู้ซ่อมได้ ก่อมุขของ ปราสาท
องค์กลางเกือบสำเร็จแล้วทั้ง ๔ ทิศ ซึ่ง
ทำให้ การ ชม ทับหลัง ประติมากรรมของ ปราสาท
องค์กลางทั้ง ๔ ทิศลำบากไปบ้าง ต่อไป
นี้จะได้อธิบายถึงภาพสลักบนทับหลังและ
หน้าบันของมุขแต่ละทิศไปตามลำดับ

บนมุขทิศตะวันออกของปราสาทองค์
กลาง (รูปที่ ๘) มีภาพสลักบนทับหลังและ
หน้าบันที่น่าสนใจ กลางทับหลังมีภาพสลัก
เป็นบุรุษกำลังทำท่าจะฆ่ายักษ์ บุรุษยืน
อยู่หน้าต้นไม้ และคานขวของบุรุษมีรูปที่
เล็กกว่า เป็นภาพชายกำลังนั่งอุ้มสตรีอยู่บน
ตัก ครั้งแรกข้าพเจ้าเข้าใจว่าเป็นภาพพระ
ลักษมณ์ กำลัง จะ คัด หู จมูก นาง สามนักขา
ส่วนภาพบุรุษกำลังอุ้มสตรี อยู่บนตัก นั้น คือ
พระรามและนางสีดา ต้นไม้ก็คือป่า แต่
เมื่อดูไป ยักษ์ นั้นเป็นยักษ์ ผู้ชายมิใช่ยักษ์นี้
เหตุนี้จะเป็นภาพอะไรแน่ ก็ขอให้ท่านผู้
สนใจได้ช่วยกันค้นคว้าต่อไป ภาพสลักบน
หน้าบันคานขวนี้ ยั้ น่า สนใจกว่านั้น ขึ้นไปอีก
เดิม ภาพสลัก บน หน้าบัน ชั้นนี้ ค้น พบ แต่
ส่วนบน เป็นภาพปราสาทมีบรรดาพระ
พรหมทรงหงส์แวดล้อม นายโบเลส (J.
Boeles) ผู้อำนวยการศูนย์วิจัยของสยาม
สมาคม ได้สันนิษฐานว่าเป็นภาพปางพระ-
โพรสิสต์ว์เสด็จลงมาสู่พระครุฑของพระพุท
ธมารดา ทั้งนี้เพราะเหตุว่าตามคติทางพุทธ-
ศาสนาลัทธิมหายานนั้น พระโพรสิสต์ว์เสด็จ
ลงมาในคฤหะคือเรือนแก้ว และมีบรรดา
พระพรหมแวดล้อมลงมาส่งเสด็จ อย่างไรก็ตาม
ก็ตีในบัจจุบันนี้ ได้ ค้นพบภาพ ที่ สลักต่อลง

มาแล้ว เป็นรูปสลัก ๒ คันทันหน้าเข้าหากัน
คานขวของทับหลัง เป็น รูปมนุษย์กำลังนั่ง
อยู่บนรถศึก ส่วนคานขวเป็นรูปบุคคล
หลายเศียรหลายกร เหตุนี้ภาพสลักบน
หน้าบันคานขวนี้จะเป็นเรื่องใดไปไม่ได้ นอก
จากเรื่องรามเกียรติ์ ข้าพเจ้าขอเสนอว่าจะ
เป็นตอน ท้าวมาลีวราช ว่า ความได้ หรือ ไม่
เพราะท้าวเธอก็เป็นพงศ์พรหมอยู่ ทั้งนี้ขอ
เสนอมาให้ท่านผู้สนใจได้ช่วยพิจารณาด้วย

ทางคานหน้าของปราสาทองค์กลาง คือ
คานทิศใต้ มีมุขยาวยื่นออกไปข้างหน้า
ฉะฉานมุขนี้เองจึงมีมุขเล็ก ๆ อยู่อีก ๓ คาน
คือมุขคานตะวันออก มุขคานใต้ และ มุข
คานตะวันตก

มุขคานตะวันออกมี ทับหลัง สลักเป็น
ภาพเทวดาหรือกษัตริย์ประทับนั่งอยู่ในเรือ
มีผีพายหลายคน จะเป็นภาพเรื่องใดตอนใด
ข้าพเจ้าไม่อาจกล่าวได้ หน้าบันสลักเป็น
ภาพพระอิศวรและพระอุมาทรงโคหนนทิ มี
บริวารหรือเทพยดาและฤๅษีแวดล้อม ภาพ
สลักชั้นนี้เดิมได้ไม่ครบ จึงมีผู้สันนิษฐาน
ว่าเป็นภาพเทวดาทรงกวาง บัดนี้เมื่อหา
ชั้นส่วนต่าง ๆ มาได้ครบแล้ว จึงปรากฏว่า
รูปสลักนั้นเป็นโค หาใช้กวางไม่ (รูปที่ ๙)

มุขก้านใต้ มีหน้าบันสลักเป็นภาพ พระศิวนาฏราช (รูปที่ ๑๐)

มุขก้านตะวันตกมีทับหลังสลักเป็นภาพ เรื่องรามเกียรติ์ ตอนพระลักษมณ์ถูกศร นาคบาศ แต่หน้าบันยังสลักไม่สำเร็จ คง มีแค่เพียง รูป พระยา ครุฑ กำลัง เหาะ ลงมา และมีลิงประกอบอยู่ทางค้ำข้าง ๒-๓ ตัว เกิมทีเดียวข้าพเจ้าคิดว่า หน้าบัน ทางค้ำนี้ ข้างอาจต่อผิด เพราะคุณภาพสลักและก้อน หินต่าง ๆ เรียงเข้ากันได้ไม่ตึงกัน แต่เมื่อ พิจารณาจากลวดลายต่าง ๆ เช่นขอบที่มี ปรากฏอยู่ ก็คล้ายกับมุขก้านอื่น ๆ เหตุนี้ คงจะต่อไม่ผิด อย่างไม่ก็ติเป็นของหน้าประ- หลากที่ภาพสลักบนหน้าบันและทับหลังของ มุขก้านนี้ เป็นเรื่องเดียวกันคือ พระยาครุฑที่กำลังเหาะลงมาช่วยพระลักษมณ์ ที่กำลังถูกศรนาคบาศ เพราะโดยปกติภาพ สลักบนหน้าบันและทับหลังของซอม แม้ ว่าจะวางเรียงอยู่ติดกัน - แต่ก็หาเกี่ยวข้อง กันไม่ อาจจะเป็นภาพในเรื่องเดียวกันจริง แต่ก็อยู่คนละตอน ณ มุขก้านตะวันตกของ มุขก้านหน้าแห่งปราสาทหินพิมายนี้ เท่านั้น ที่ข้าพเจ้าเห็นว่าสลักเป็น ภาพเรื่องเดียวกัน ต่อกันไปทั้งบนทับหลังและหน้าบัน ภาพ สลักบนหน้าบัน ชั้นยอดสลักเป็น ภาพพระ-

กฤษณะโควรรธนะ คือพระกฤษณะกำลัง ยกภูเขาโควรรธนะด้วยพระกรซ้าย เพื่อ ป้องกันมิให้ ผู่วัว และ ผู้เลี้ยงวัว โคนฝนที่ พระอินทร์บันดาลให้ตกลงมา

สำหรับมุขก้าน ตะวันตก ของปราสาท องค์กลาง หน้าบันสลักเป็นภาพเรื่องราม- เกียรติ์คล้าย กับ ที่ สลักอยู่ บน หน้าบัน ของ ปราสาทนครวัด ในประเทศกัมพูชามาก ก็มีภาพบุคคล ปรากฏ อยู่ เป็น จำนวนมาก และแสดงท่าทางเคลื่อนไหวชนิดที่ไม่ยั้ง

มุขก้านเหนือ ของปราสาท องค์กลาง นั้น ขณะที่ข้าพเจ้าไปดูอยู่ ยังซ่อมไม่สำเร็จ เมื่อเป็นดังนี้ จะเห็นได้ว่าการซ่อม ปราสาท หิน พิมาย ด้วย วิธี อะนัสติโลซิส นี้ เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง และอาจทำให้ กำหนดอายุของปราสาทหินพิมายได้แน่นอน ยิ่งขึ้น ข้าพเจ้าได้กล่าวมาแล้วว่าทับหลัง หลายชั้น ใน บริเวณ ปราสาทหินพิมาย แสดง ภาพ บุคคล นุ่ง ผ้าใน ตอน ปลาย ศิลป แบบ บาปวน ซึ่งอาจเป็นระหว่าง พ.ศ. ๑๖๒๕- ๑๖๕๐ และต่อจากนั้นจึงถึงศิลปแบบนครวัด ระหว่างราว พ.ศ. ๑๖๕๐-๑๗๐๐ ด้วยเหตุ นี้เราจึงอาจกล่าวได้ว่าปราสาทหินพิมายนี้ คงสร้างขึ้นราวระหว่าง พ.ศ. ๑๖๒๕-๑๖๗๕ และหลังจากนั้น จึงได้รับการซ่อมแซม

แก้ไขใหม่อีกครั้งหนึ่งในรัชสมัยของพระเจ้า
ชัยวรมันที่ ๗ ราวระหว่าง พ.ศ. ๑๗๒๕—
๑๗๕๐ ได้ค้นพบจารึกภาษาขอมบนกรอบ
ประตูซุ้มระเบียงคดปราสาทหินพิมายด้านใต้
กล่าวถึง พ.ศ. ๑๖๕๑—๑๖๕๕ จริงอยู่ได้ค้น
พบศิลาจารึกอักษรขอม ภาษา สันสกฤตสมัย
พ.ศ. ๑๕๗๙ กับ พ.ศ. ๑๕๘๙ ณ ริมฐาน
ปรangkองค์กลางปราสาทหินพิมาย มุม
ตะวันออกเฉียงใต้ แต่ก็เป็แผ่นจารึกที่หัก
อยู่ อันอาจนำมาจากที่อื่นได้ ในจารึกปรากฏ
พระนามของพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ ซึ่งสมัย

ของพระองค์นั้นตกอยู่ระหว่างศิลปะขอมแบบ
เกลียงและบาปวน แต่ณ ปราสาทหินพิมาย
นี้เท่าที่ข้าพเจ้าทราบ ยังมีได้เคยค้นพบสิ่ง
ใดที่อาจนำไปเปรียบเทียบ กับศิลปะขอมแบบ
เกลียงได้เลย

อนึ่ง มีผู้มาได้ตามข้าพเจ้าอยู่เนื่องๆ
เกี่ยวกับลำดับกษัตริย์ขอม ณ ประเทศ
กัมพูชา ข้าพเจ้าจึงขอเขียนเรียบเรียงเป็น
ตาราง ตาม ลำดับ ดัง ปรากฏ อยู่ข้างหลังนี้
และหวังว่าจะเป็นประโยชน์แก่ท่านผู้ที่สนใจ
บ้างไม่มากนักน้อย.

**ทุนการศึกษา
บองเอสโซ
มีอยู่ทั่วทุกจังหวัด**

**ช่วยเด็กอัครคัคค
แต่เรียนดี**

เอสโซ Esso ช่วยส่งเสริมการพัฒนาชาติ

PRD.